

SPROG & SAMFUND

Nyt fra
Modersmål-Selskabet
24. årgang nr. 1
Marts 2006

**Indhold: Formanden skriver 3 · Ordbog 4 · Klicheer i kulturjournalistik 8 · Bøger 10
Nordisk sprogpolitik 12 · Mange slags dansk 14 · Sprog på hælene 15**

Fortrolighed

Den røde ordbog, gennem årene i skiftende farvenuancer, som rød jo har, repræsenterer en særlig fortrolighed på danske boghylder. I generationer har den fulgt os som pålideligheden selv og været et slidstærkt symbol på det gedigne opslagsværk til alle sprog. Og i dag, da bogmarkedet trives i nye sammenhænge, ligger den også i indkøbsvognen og blander farve med ugens tilbud på cherrytomater og syltetøj fra Den gamle Fabrik. Gyldendals ordbøger er en del af husholdningen, og kronen på værket er det nu afsluttede 6. bind i Den Danske Ordbog. I dette nummer bliver ordbogen behandlet fra forskellige vinkler, og en af ordbogens to hovedredaktører, Kjeld Kristensen, redegør for de overvejelser, der indgik i redigeringen af de „fejl“, som også skulle være med.

Ordbøger er kendsgerninger i sproget. Den daglige debat bæres af følelser og fornemmelser og tænder temperamentet, ikke mindst når diskussionen går på nye udtryk, smarte vendinger i reklamesproget og lufttomme vendinger i marketingafdelingen. Til gengæld er det en generel betragtning, at det originale og velskrevne dansk i medierne sædvanligvis findes på avisernes kultursider. Men hvordan er det nu med klicheerne i kulturjournalistikken? Det har cand. mag. i dansk og kulturjournalistik, Helle Bønløkke beskæftiget sig med i en ph.d.-afhandling på Københavns Universitet, baseret på studier af tre kulturbærende morgenaviser. Inde i bladet fortæller hun om sit arbejde med afhandlingen og giver sit bidrag til den sproglige bevidsthed.

MODERSMÅL-SELSKABETS BESTYRELSE:

FORMAND:

Lektor, mag.art. Bent Pedersbæk Hansen,
Gadestævnet 35, 2650 Hvidovre, tlf. 3647 4065,
e-mail: bp@modersmaal.dk

NÆSTFORMAND:

Stud.mag. Kenn Hansen,
fax 3920 7760, e-mail: kh@epo.as

KASSERER:

Dir. Niels Jørgen Ebbensgaard,
Skovholmsvej 1, 3300 Frederiksværk, tlf. 4774 6172,
e-mail: nje@modersmaal.dk

ØVRIGE BESTYRELSE:

Kontorassistent Ingrid Carlsen,
Ammendrupvej 33, 3200 Helsinge, tlf. 4879 8771,
e-mail: ic@modersmaal.dk

Lektor, cand.mag. Arne J. Hermann,
Lauggårds Vænge 36, 2860 Søborg, tlf. 3956 2074

Cand.mag. Gerda Thastum Leffers,
Skolebakken 81, 2830 Virum, tlf. 4585 7644,
e-mail: gtl@modersmaal.dk

Cand.oecon. Henrik Munck,
Farumgårds Allé 3, 3520 Farum, tlf. 4495 2243,
e-mail: hm@modersmaal.dk

Marketingchef Søs Stadil Palm,
Skovvej 113, 2920 Charlottenlund, tlf. 3963 0213,
e-mail: ssp@modersmaal.dk

Seminarielektor Claus Tilling,
Islevhusvej 36, st., 2700 Brønshøj, tlf. 3828 6648,
e-mail: ct@modersmaal.dk

SUPPLEANTER TIL BESTYRELSEN:

Stud.mag. Lasse Bruun,
Marstalsgade 1, 1.tv., 2100 Kbh. Ø, tlf. 4035 2266,
e-mail: lb@modersmaal.dk

Journalist, stud.mag. Jens Møller Nielsen,
Nordre Fasanvej 249, st.tv., 2200 Kbh. N,
tlf. 2685 9800, e-mail: jmn@modersmaal.dk

MODERSMÅL-SELSKABETS SEKRETARIAT:

Birte Iversen,
Engerødvej 34, 3200 Helsinge, tlf. 4879 6352,
e-mail: sek@modersmaal.dk

Send evt. e-mail-adresse til sekretariatet.

SPROG & SAMFUND

er medlemsblad for Modersmål-Selskabet og udsendes i 4 numre årligt. Abonnement for ikke-medlemmer 90 kroner.

Oplag: 1200 eksemplarer.

BLADUDVALG:

Jens Møller Nielsen (form.)
Ingrid Carlsen
Henrik Munck

ANSVARSHAVENDE REDAKTØR:

Michael Blædel
Asserbohusvej 31,
3300 Frederiksværk
tlf. 47 74 62 61
blaedel@wanadoo.dk/
red@modersmaal.dk

LAYOUT:

Mattias Wohlert

REPRO OG TRYK:

Clausen Offset
ISSN 0108-433 X

Artikler, der offentliggøres i Sprog og Samfund, tegner ikke nødvendigvis Selskabets holdning. Eftertryk tilladt med kildeangivelse.

Modersmål-Selskabet har til formål at virke for bevarelse og udvikling af modersmålet som en grundlæggende forudsætning for dansk kultur og folkestyre. Dette tilstræbes ved:

1. At vække forståelse for betydningen af en klar, udtryksfuld og varieret anvendelse af sproget i tale og skrift – med respekt for dialekterne

2. At formidle kendskab til forskning og uddannelse vedrørende det danske sprog.

Medlemskontingent er 225 kr. årligt, for uddannelsessøgende og pensionister 150 kr. (Portogebyr – udlandet: 50 kr.)

Giro 6 67 69 01.

Internet: www.modersmaal.dk

Svenske tilstande

AF BENT PEDERSBÆK

Som modersmålsmenneske må man læse om den svenske regerings forslag til sprogpolitik (se Wind Nielsens redegørelse andetsteds i bladet) med både forfærdelse og hovedrysten. Af frygt for, at det kan opfattes „...som diskriminerende mod dem der ikke har svensk som modersmål eller som af andre grunde ikke behersker svensk“, samt af hensyn til den internationale konkurrence, vil regeringen ikke være med til at gøre svensk til officielt sprog i Sverige. På universiteterne afleveres allerede i dag 78% af alle afhandlinger på engelsk, og regeringen ser gerne, at det bliver mere.

Milde himmel! Det er Bellmanns, Strindbergs, Selma Lagerlöfs, Kjerstin Ekmanns sprog, det sprog, hvorpå der er skrevet verdenslitteratur, det sprog, store videnskabsmænd har tænkt i, det sprog må ikke være officielt i sit hjemland. Hvad tænker de dog på, svenskerne, gider de ikke længere være svenskere, tør de ikke? Regeringens sprogpolitik er en efterligning af Glistrups forsvarspolitik i sin tid, den med at lade militæret erstatte af en telefonsvarer, der på russisk skulle meddele, at „vi overgiver os“.

Jeg vil godt nok komme til at savne dem, svenskerne, nu hvor de skal erstattes med internationale, engelsktalende forretningsmænd og forskere, der let kan kommunikere med alle andre fra resten af verden, der ligner dem på en prik, men jeg kan da godt se det praktiske i, med fem officielle svenske minoritetssprog (heriblandt altså ikke svensk), at have en fællesnævner i det engelske. Måske forsvinder de heller ikke lige med det samme, svenskerne, måske holder de min tid ud, og jeg vil stadig kunne møde dem og deres elskelige sprog, om ikke i de store byer, så dog i afsondrede dale og små bygder i de store skove. Men det gør mig lidt ked af det på mine børnebørns vegne, at de vil være henvist til kun at møde svenskerne gennem den litteratur, som dette folk har efterladt sig.

Heldigvis er der folk som Per-Åke Lindblom fra

det svenske netværk „Språkförsvaret“, der kæmper for det svenske sprogs sag bl.a. ved at kræve parallelsproglighed f.eks. udmøntet i, at de svenske studerende, der ønsker undervisning på svensk, må garanteres denne ret. Det er en holdning, vi i Modersmål-Selskabet helt kan tilslutte os: Naturligvis er det nyttigt, at vi alle, og især vore studerende, forskere og forretningsfolk, er så dygtige som muligt til engelsk, men det må ikke føre til, at dansk på noget niveau erstattes af engelsk.

For ikke længe siden skrev en jurastuderende til

Modersmål-Selskabet, fordi han var fortørnet over, at han var tvunget til at skrive en opgave i transportret på engelsk. Vi lovede ham al mulig

støtte, hvis han ville indbringe sin sag for fakultetet, men da det kom til stykket, turde han ikke klage, fordi han var bange for, at det ville skade hans eksamen.

Også i Danmark er vi truet af den samme udvikling som de stakkels svenskere. På Danmarks Tekniske Universitet (DTU) har man besluttet, at dansk som undervisningssprog på kandidatuddannelsen helt skal udgå ved slutningen af 2007, hvor alt skal foregå på engelsk. „Vi vil være blandt de førende globalt og skal være i stand til at modtage studerende fra hele verden. Og så er det en forudsætning at benytte det internationale sprog, nemlig engelsk“, siger Helge Elbrønd Jensen, som er uddannelsesdekan ved DTU.

Og det skal man læse i H.C. Ørstedes fædreland. Gad vide, om elektromagnetismen var blevet opdaget, hvis Ørsted havde været tvunget til at tænke på engelsk og ikke havde været i en så levende kontakt med, ikke kun ånden i naturen, men også ånden i sin samtids kultur. Han var parallelsproglig, kontakten med udenlandske kolleger klarede han på latin, men sit originale bidrag til videnskaben tænkte han på sit modersmål.

Herfra skal lyde et ønske om held og lykke til vor fælle Per-Åke Lindblom i Sverige.

Gider de ikke længere være svenskere, tør de ikke?

Sprogets monumenter:

De nationale ordbøger

AF HENRIK MUNCK

Prøv at besøge bibliotekets hylde med bøger, der har decimalerne 89.6 på ryggen, og bliv forbavset over, hvor mange forskellige slags ordbøger der findes. De opfylder alle definitionen på en ordbog som en samling af et sprogs ord ordnet efter bestemte synspunkter. Mon ikke ordbøger er blandt de mest udbredte og mest brugte håndbøger i de små hjem? I hvert fald hos de lidt ældre generationer, hvor jeg gerne indrømmer, at jeg mindst én gang dagligt benytter en ordbog for fx at få bekræftet en stavemåde, at finde en fremmedsprogs gløse eller under-søge et fremmedord.

Det er med ærbødighed, at jeg nærmer mig ordenes egen ordbog: de store nationale ordbøger, der står som monumenter i sproghistorien. De leverer grundforskning til sprogvidenskaberne, og de er opslagsstedet for de borgere, der ønsker at søge tilbage til ords og vendingers oprindelse og brug. Selve historien bag disse sprogets monumentale milepæle er i sig selv imponerende.

Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab blev stiftet i 1742, og blandt selskabets største og mest langvarige opgaver har været udgivelsen af en dansk ordbog (Videnskabernes Selskabs Ordbog). Ligesom for tilsvarende udenlandske selskaber var udgivelsen af en ordbog i landets eget sprog en naturlig opgave i en tid, hvor latin var det dominerende kultursprog i mange lande. Det var først i 1775, at faget dansk blev indført i den højere skole, og det var ikke før i 1790, at det første ordbogshæfte A udkom. Bind I omfattende bogstaverne A-E forelå trykt i 1793 og blev fulgt af bind II med F-H i 1802.

Dødsfald blandt ordbogskommissionens medlemmer, brændte manuskripter under Københavns bombardement i 1807, økonomiske problemer og langsomt revisionsarbejde betød, at bind III med I-L først udkom i 1820 efterfulgt af bind IV: M-O i 1826 og af bind V: P-R i 1829. Bind VI med bogstavet S var planlagt færdigt på tre år, men ud-

kom ikke før i 1848, og også V voldte så mange kvaler, at bind VII med T-V først udkom i 1863.

Værkets uhåndterlige omfang og langsomme udgivelsestempo gjorde, at det ikke blev meget brugt, hvorimod Christian Molbechs „Dansk Ordbog“ fra 1833 fik stor praktisk betydning. Efter 20 års energisk medvirken ved det store værk døde Christian Molbech i 1857, og man drøftede værkets standning, men vedtog dog i 1878 at afslutte ordbogen. Ved det 2.115. revisionsmøde i marts 1905 kunne Ordbogskommissionen slutte sin virksomhed, og bind VIII: V-Z udkom i 1905, nøjagtigt 125 år efter at hæfte A var udkommet i 1780 – i alt otte bind med 5.350 tospaltede sider.

Længe før selskabets ordbog var afsluttet, var professor Verner Dahlerup i færd med at samle ord til den ordbog, der førte til den store „Ordbog over det danske Sprog“ (ODS). Den udkom i 28 bind med over 180.000 opslagsord fordelt på knap 38.000 tætttrykte spalter i årene 1918-1956 dækkende det danske ordforråd i det 18.-20. århundrede. Udgivelsen blev overtaget af Det danske Sprog- og Litteraturselskab og bekostet af staten og Carlsbergfondet. Ordbogen er blevet optrykt fire gange, senest i 1996. I årene 1956-2004 er ODS blevet ajourført til ca. 1955 gennem fem supplementsbind (ODS-S) indeholdende over 50.000 opslagsord fordelt på over 7.500 spalter.

I sin trykte udgave fylder ODS med sine 28 bind 1,5 hyldemeter og er et både pladskrævende og vanskeligt tilgængeligt opslagsværk.

Det er derfor en utrolig hjælp, at ODS nu er blevet digitaliseret ved kinesisk hjælp og lagt ud på internettet. Fremtidsvisionen er mindst lige så fascinerende som historien om fortidens trykte stovværker: Ved hjælp af en slags sprogets GPS-system skal man til enhver tid gratis kunne slå op i en løbende opdateret samlet udgave af „Den Dansk Ordbog“ (DDO) og dens historiske forgængere på netadressen ordnet.dk

Den Danske Ordbog

AF GEORG SØNDERGAARD

For den almindelige sprogbruger er der næppe noget påfaldende ved udtryk som disse: „spise brød til“, „efterfølgende“, „på sigt“. De er dog alle registreret og dokumenteret i *Den Danske Ordbog*, hvis sjette og sidste bind udkom her i efteråret. Alligevel er der mange – deriblandt undertegnede – der aldrig ville finde på at bruge dem. Men i modsætning til den store nationalordbog *Ordbog over Det Danske Sprog* (1919-1954) og *Nudansk Ordbog*, hvor de slet ikke er medtaget, er det i *Den Danske Ordbog* påvist at de udgør en del af det danske sprog i dets fulde bredde.

Eksemplerne er helt tilfældigt valgt.

spise brød til (ofø) tage tingene med et vist forbehold og ikke reagere overilet; **SYN** (uformelt) klappe hesten *Struer .. blev udnævnt til racismens danske højborg. I Lim-fjordsbyen spiser man brød til. Man er bestemt ikke racister.* BerIT91

efterfølgende adv.

- 1 se efterfølge
- 2 på et senere tidspunkt; derefter;
bagefter (ofte formelt) *Begge blev ved grundlovsforhøret lørdag varetægtsfængslet i 11 dage og kærede efterfølgende kendelsen til landsretten FyensSt92, hele fremstødet under ministerbesøget er efterfølgende blevet betegnet som en succes* JyP92

på sigt (ofø) betragtet længere frem i tiden (kendt fra 1980); *Det er meningen, at centeret på sigt skal hvile i sige selv økonomisk* BerIT91

For den sprogligt bevidste har det stor værdi at der findes et værk som dette her hvor bevægelser i sproget registreres og dokumenteres med autentiske eksempler. Sidste bind (nr. 6) af *Den Danske Ordbog* er udkommet i efteråret 2005.

Den Danske Ordbog medtager flere ord end nogen anden dansk ordbog og redegør for det enkelte

ords betydning og brug. Det gælder ikke alene ord men også forbindelser mellem ord, faste fraser. Den er ikke så grundig og detaljeret som *Ordbog over Det Danske Sprog* (ODS); til gengæld omfatter den – som nævnt – langt flere ord.

Hvor *Ordbog over Det Danske Sprog* kan siges at omfatte dansk fra de sidste 200 år til begyndelsen af 1900-tallet, er *Den Danske Ordbog* tydeligt baseret på det almindelige ordforråd i moderne dansk i perioden fra ca. 1950 frem til i dag.

Hvor *Ordbog over Det Danske Sprog* lider under de skævheder som den lange tilblivelsestid (35 år) medførte, er *Den Danske Ordbog* imponerende i sin sikkerhed.

Den Danske Ordbog er mere overskuelig og praktisk i brug selvom den er opbygget på samme måde og efter samme principper som ODS.

Hvor der således er en række punkter hvor der er forskelle mellem den store autoritet ODS og den lille DDO, er der naturligvis langt flere lighedspunkter. Begge ordbøger indeholder forskellige oplysninger om de enkelte opslagsord og deres brug og henvender sig både til den professionelle og den utrænede bruger, hvad enten brugeren har dansk som modersmål, andetsprog eller fremmedsprog. Begge ordbøger giver detaljeret information om de enkelte opslagsord og deres brug. Det gælder stavning, ordklasse, bøjning og udtale af de enkelte ord. Desuden indeholder ordbogen beskrivelser af ordenes betydning og brug, og eventuelle synonyme og antonymer anføres. Det angives også om ordene er fx sjældne eller gammeldags, om de er slangord, om de især bruges inden for et bestemt fagområde osv.

Ordbogen viser desuden typiske eksempler på opslagsordenes anvendelse, og ordenes brug og betydning illustreres ved autentiske citater fra aviser, romaner, tv-udsendelser m.m. Hvis ordene indgår i talemåder eller andre faste udtryk, beskrives disse også.

Ordbøger af denne karakter omfatter først og fremmest ord fra almensproget, men medtager

også de almindeligste fremmedord, fagord og slangudtryk.

Endelig oplyser *Den Danske Ordbog* om ordenes oprindelse og historie, og der angives afledninger til og sammensætninger med opslagsordene.

Ordbøger er jo et stort og kompliceret emne som vi da også tidligere har behandlet indgående i bladet, (således *Sprog&Samfund* 2000.4). En ordbog er en registrant, en systematisk fortegnelse over ordforrådet i et sprog så der er mange forhold, mange principielle spørgsmål som adskiller forskellige former for ordbøger. Først og fremmest ordbogens formål (om den er deskriptiv eller normativ) og dens disponering (gælder det samme sprog eller er det ordene i ét sprog der modsvares ordene i et andet sprog?). Endelig det spørgsmål som på mange måder er det væsentligste: ordbogens afgrænsning. I nutiden er mange af de praktiske og meget arbejdskrævende processer lettet betydeligt gennem anvendelse af moderne computerteknologi.

Det bekræftes af Kjeld Kristensen her i bladet: „For at man kan beskrive dansk, som det virkelig skrives og tales, må man have et meget stort materiale af autentisk sprogbrug til sin rådighed. Derfor har ordbogsredaktionens vigtigste hjælpemiddel været en kæmpemæssig elektronisk tekstsamling bestående af over 40.000 korte eller lange danske tekster med i alt over 40 millioner løbende ord.“

Det har vel været nærliggende for Kjeld Kristen-

sen som med en fortid som ingeniør har haft særlige forudsætninger for dette arbejde. Man bemærker også at han fremhæver vigtigheden af et autentisk eksempelmateriale. Af hensyn til ordbogens omfang udelades dette jo i den trykte udgave af de ordbøger der udgives selvom det har stor brugs- og informationsværdi. Det eneste ordbogsværk som indtil nu konsekvent har medtaget autentiske eksempler er *Ordbog over Det Danske Sprog* (1919-1954).

Ulempen ved brugen af autentiske eksempler er som nævnt plads-problemet. Ved almindelige verber som f.eks. *gå, stå, ligge* med mange faste vendinger er der således mange betydningsnuancer. Og hvis de skal tilgodeses med autentiske eksempler, svulmer værket op. Så i sig selv er det jo en præstation at *Den Danske Ordbog* har kunnet begrænse sig til seks bind.

Selvom Danmark er et lille land og dansk kun tales af ca. 5 millioner mennesker, er dansk jo et af de store sprog i verden, noget der primært skyldes at vi har et skriftsprog med en levende litteratur og at sproget lever i bedste velgående, tales, skrives og udvikler sig.

Den Danske Ordbog: Ebba Hjorth og Kjeld Kristensen (ledende red.). 6 bind, 4422 sider. 3000 kr. i subskription. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab og Gyldendal 2003-2005.

Den Danske Ordbog – en ordbog med fejl

AF KJELD KRISTENSEN

Som alt menneskeværk er Den Danske Ordbog ikke fejlfri. Ordbogsredaktionen regner dog med, at der er flere tilsigtede fejl end utilsigtede! Der er nemlig adskillige fejlagtige stavemåder blandt opslagsordene, og der er også en hel del uautoriserede bøjningsformer med i ordbogen. Alt sammen er det enten direkte stavfejl eller former, der på anden måde afviger fra Dansk Sprognævns skriftsprogsnorm, som den kommer til udtryk i Retskrivningsordbogen. En ordbog med fejl – kan man det?

Et par eksempler vil være oplysende. I Den Danske Ordbog kan man slå den fejlstavede form ak-

ceptere op, med tydelig angivelse af, at det er en stavfejl, og med henvisning til den korrekt stavede form, acceptere. Den ordbogsbruger, der tror, at ordet staves akceptere, kan altså finde den form i ordbogen og blive vejledt i, hvad der er rigtigt, og hvad der er forkert, ud over at få de oplysninger om ordet, han eller hun i øvrigt har brug for. Noget lignende gælder formen chlor, der nok afviger fra Retskrivningsordbogens form, klor, men stemmer overens med ordets græske udspring og desuden er den traditionelt mest brugte i kemiske fagkredse, også i skolebøger og lærebøger. Derfor kan man

ikke kalde formen chlor for en egentlig fejl; ordbogsredaktionen kalder det en uofficiel form. Formen chlor kan slås op i ordbogen, med angivelse af, at det er en uofficiel form, og med henvisning til den officielle form, klor. I ordbogsartiklen om verbet strække anføres selvfølgelig den normerede præteritumparticipiumsform, strakt, men man finder også, med karakteristikken uofficielt, den udbredte uautoriserede form strukket.

Det, at en ordbog medtager ikkenormerede former, er et markant traditionsbrud, der kan være en anstødssten i visse kredse, som kan mene, at man på den måde blåstempler det forkerte. Men den sprogpoltiske linje, der er anlagt i Den Danske Ordbog, går ud på at oplyse utvetydigt om normen, samtidig med at almindelige afvigelser fra den beskrives, og det på en måde, der vejleder brugeren om, hvad der er godt og hensigtsmæssigt sprog. Den Danske Ordbog angiver altså tydeligt normen, men viser også det danske sprog, sådan som det er, og det gøres sådan, at brugeren vejledes.

For at man kan beskrive dansk, som det virkelig skrives og tales, må man have et meget stort materiale af autentisk sprogbrug til sin rådighed. Derfor har ordbogsredaktionens vigtigste hjælpemiddel været en kæmpemæssig elektronisk tekstsamling bestående af over 40.000 korte eller lange danske tekster med i alt over 40 millioner løbende ord. Undersøgelser i dette materiale gør det fx muligt at finde ud af, hvor udbredte former som akceptere, chlor og strukket er i forhold til de normerede former, og om de på den baggrund skal med i ordbogen. Men de muligheder for sprogbeskrivelse, som sådan et meget omfattende udvalg af moderne dansk sprog giver, strækker sig langt videre. Ved siden af almindeligt anerkendt, godt sprog møder man udtryk, betydninger, formuleringer og konstruktioner, som mange professionelle sprogbrugere og mange sproginteresserede regner for ukorrekt, fejlagtig, sjusket, grim eller misforstået sprogbrug. Ofte er det sprogbrug, som er så udbredt, at den skal medtages og beskrives i ordbogen sammen med det (såkaldt) gode og rigtige sprog. Men da Dansk Sprognævn kun normerer stavning og bøjning, bliver beskrivelsen af denne skæve eller alternative sprogbrug en intrikat affære.

„Tænk at I har beføjelser til at lave en ordbog, der lefler for folk, som ikke kender ordenes betydning. Tænk at I herved giver uvidenhed magt“. Det er ord fra en mail, som Den Danske Ordbogs to ledende redaktører modtog kort efter udgivelsen af ordbogens første bind. Ja, vi vovede os ind i bjørnens hule, da vi besluttede, at Den Danske Ordbog som en selvfølge skulle indeholde den kontroversielle nye betydning af pendulord som bjørnetjeneste, forfordede, godt, imødegå og virak sammen med den gamle, traditionelle. Det er et faktum, at disse nye betydninger eksisterer; vores elektroniske tekstsamling viser det, ligeledes Dansk Sprognævns sedsamling. Betydningerne kan ikke ties ihjel, men må gives en passende plads i en ordentlig beskrivelse af moderne dansk.

En passende plads ja, men hvordan? Vi har forsøgt at løse problemet ved at forsyne disse og andre eksempler på sprogbrug, som mange eller nogle synes er forkert, andre korrekt, med karakteristikken denne brug regnes af mange for ukorrekt eller denne brug regnes af nogle for ukorrekt, eller vi har angivet, hvilken gruppe sprogbrugere, fx unge, der især anvender den nye betydning eller hvad det nu kan være. Vi tænder altså en advarselsslampe, som skulle være til at få øje på for den ordbogsbruger, der ikke læser ordbogen overfladisk. Vi peger på punkter i det danske sprog, hvor sprogbrugere er uenige om et ords betydning, et udtryks eller en konstruktions gangbarhed osv., men vi viser også, hvad et flertal eller et meget stort antal sprogbrugere anser for godt og rigtigt, og hvordan et mindretal udtrykker sig. Og det kan være mindretallets udtryksmåde, der har tiden for sig. Det viser et eksempel som lemfældig, der engang betød „lempelig“, nu „skødesløs, sjusket“; i en periode var den nye betydning sikkert forkættet, indtil den med tiden sejrede. Provokerende sagt: Et ords betydning er, hvad sprogbrugere gør den til. Men vi ligestiller altså ikke bjørnetjenestes gamle og nye betydning og blåstempler ikke den nye betydning, sådan som nogle har skudt os det i skoene, fx den vrede mails forfatter. Vi synes, vi giver hæderlig forbrugeroplysning om det danske sprog. Nu kan Sprog & Samfunds læsere jo selv dømme.

Klichésprog:

Dovenskab på rubrikfabrikken

AF HELLE BØNLØKKE

Hvor mange hovedpersoner træder i karakter i dansk litteratur? Hvor ofte barsler forfattere med nye romaner? Og er det nyt og originalt at bruge bogtitlen „Frøken Smillas fornemmelse for sne“ som skabelon for en avisrubrik? Et universitetsspeciale har afdækket klichésproget på kultursiderne i tre danske dagblade.

Klichéerne står ofte i kø, når politikerne ytrer sig i medierne. Og journalisterne er i høj grad med til at reproducere dette klichéfyldte sprog, når de i al hast nedfælder artikler om for eksempel netop politik. Der „blæser nye vinde over dansk politik“, og „vælgerne valfartede til stemmeurnerne“. Men hvordan forholder det sig, når det er kulturen, der skrives om? Jeg undersøgte tre danske dagblades kultursider gennem en måned for at finde ud af, hvordan det egentlig stod til med klichéerne i kulturen. Politiken, Jyllands-Posten og Information blev gennemlæst, og klichéer blev streget under og sat i system. For der var mange. Men der var også meget originalt og levende sprog.

Bagklogskabens ulideligt klare lys

En kliché er kendetegnet ved at være slidt og brugt op. Men det forudsætter, at den har været original engang. Kurt Thorsens berømte sætning med bagklogskabens ulideligt klare lys er et godt eksempel på en vending, der startede som sjov og original, men som nu har mistet sin værdi, fordi alle bruger den igen og igen i alle tænkelige sammenhænge. Klichéer udspringer af dovenskab, tidsnød, mangel på engagement eller talent. Men det særlige ved klichéer er, at de er svære at identificere og verificere. Der findes ingen facitliste, hvor man kan få bekræftet, at dette er en kliché. Sproget ændrer sig hele tiden, og originaliteter bliver klichéer, og klichéer bliver neutralt sprog. Og så beror det på en subjektiv oplevelse, om man registrerer noget som kliché el-

ler ej. Læser man mange bøger og aviser, er der større sandsynlighed for, at man genkender og udråber noget til at være kliché.

Anmelderklichéer i højeste gear

Min undersøgelse viser, at det først og fremmest er anmeldelserne, der plages af klicheer. Her et par eksempler fra mit materiale (mine kursiveringer):

„Man bliver *varm om hjertet* af at læse om dette Danmark (...)“

„Forfatteren *træder i karakter* som overfladisk banalist (...)“

„Lasse Spang Olsen fortsætter derudaf *i det høje gear uden at se sig tilbage* (...)“

Til gengæld er anmeldelserne også den genre, som er mest innovativ på det sproglige plan – der leges med sproget, opfindes nye ord og ironiseres over klichéer. De mere neurale genrer som notitser og nyhedsartikler er langt mindre stilistisk eksperimenterende.

Frøken Smilla-fænomenet

Rubrikkerne viste sig at være meget interessante i klichésammenhæng, og jeg gennemgik derfor samtlige rubrikker i materialets artikler. En avisartikels rubrik er vigtig, fordi det er den, der skaber blikfanget og skal motivere læseren til at bruge tid på at læse resten af artiklen. Derfor skal den være fængende, kreativ eller sjov. Og derfor er klichéerne så farlige, fordi de netop ikke fanger læseren. Det kan være svært at finde på en ny og original rubrik til hver eneste artikel. Men i stedet for blot at vælge en neutral og informerende løsning, bruges klicheerne tit som (falske) stilistiske virkemidler. Bogtitler og citater bruges meget ofte som skabeloner i rubrikkerne. Det er der mange eksempler på.

Peter Høegs roman „Frk. Smillas fornemmelse for sne“ har genereret over 500 rubrikker, siden den udkom. Milan Kunderas bog „Tilværelsens ulidelige lethed“ har siden sin udgivelse i 1983 været skyld i over 150 avisoverskrifter, bl.a. „Bladverdenens ulidelige lethed“, „Ulidelig lethed ultralight“ og „Familiens ulidelige lethed“ – autentiske eksempler fra danske dagblade. Knud Sønderbys klassiker „Midt i en jazztid“ er heller ikke ukendt på rubrikfabrikken, og Erica Jongs roman „Luft under vingerne“ har „inspireret“ til mere end 200 overskrifter.

Uoriginal eller doven?

Jeg indrømmer, at det kan være svært at finde på noget originalt til hver eneste artikeloverskrift. Og det er sådan set heller ikke nødvendigt. Ofte kan den bedste løsning være at vælge noget neutralt, som blot oplyser læseren om indholdet – f.eks. er „Staten sælger filmstudie“ eller „Mislykket debutroman“ udmærkede stilistisk neutrale og informerende rubrikker. Men vil man skabe gode billedannelser i en rubrik, findes der ofte rigeligt materiale i selve artiklen. Lad mig illustrere det med et eksempel fra mit materiale:

Et interview med Gyldendals litterære direktør, Johannes Riis, bar den trættende rubrik „At leve er at læse“ – en omskrivning af H.C. Andersen-citatet „At rejse er at leve“, som meget ofte gengives i avisernes overskrifter. Interviewet var meget interessant og tankevækkende og handlede blandt andet om Riis' barndom, hvor han hakkede roer og der-

igennem lærte både udholdenhed og systematik – evner, som han har nydt godt af i forlagsarbejdet. Allerede her var der stof nok til en langt mere ramvende og opfindsom rubrik. Og jeg tænker ikke på „Roehakkerens fornemmelse for bøger“!

Klichéerne dræber sproget

Det kan være svært at opsummere alle mine resultater og konklusioner i en kort artikel. Men en af mine hovedpointer er, at klichéerne er med til at sløve en tekst og gøre den upersonlig og uinteressant. Og netop når det er kulturen, der skal formidles, spiller sproget en afgørende rolle, for ofte er der ingen stor og opsigtsvækkende nyhed til at bære artiklen. Og med det overvældende udbud af kulturjournalistik, der er i de danske aviser, skal man være i stand til at sælge sin artikel med levende og engageret sprog.

Der kastes ofte gode sproglige muligheder på gulvet, når redaktøren eller journalisten vælger at køre en klichéoverskrift, og læserne snydes dermed for en masse læseoplevelser. Dagens aviser må gerne være medvirkende til at sætte sproglige normer og til at forny og udvikle det danske sprog – og det gøres altså ikke med en dræbende kliché.

Helle Bønløkke, 30 år, er cand.mag. i Dansk og Kulturjournalistik fra Københavns Universitet og har skrevet specialet „Nye læsere kan begynde her – Klichésprog i dansk kulturjournalistik. En undersøgelse af tre danske dagblade.“ Helle Bønløkke arbejder som projektleder på et PR-bureau.

Værd at læse

Den nødvendige grammatik. Giver en kort oversigt over sprogets byggesten: fra de mindste betydningsbærende elementer, morfemerne, over ord og ordklasser og videre op over sætningens seks led, sætningsskema til syntaksanalyse. Af Kirsten Rask, 56 sider, Grafisk Litteratur 2005.

Dansk grammatik. En grammatik, der er skrevet til studerende på videregående uddannelser, men også henvender sig til alle andre, der vil erhverve

sig en grundlæggende, men samtidig omfattende viden om det danske sprogs opbygning. Af Lisa Christensen og Robert Zola Christensen, 304 sider, Syddansk Universitetsforlag 2005.

Barnets sprog. Et hæfte rettet til forældre og pædagoger om, hvordan sproget typisk udvikler sig hos små børn, og hvordan man kan stimulere det. Af Pia Thomsen, 40 sider, Komiteen for Sundhedsoplysning 2006. Bestilles på telefon 35 26 54 00.

Kanonen er stadig ladt

Der skydes med skarpt fra mange sider i Modersmål-Selskabets årbog.

AF BENT A. KOCH

Fra professor Torben Weinreich i januar 2004 fyrede tanken om en litterær kanon for folkeskolen af i en kronik i Kristeligt Dagblad, har kanon-debatten bølget livligt.

Ny næring fik den i september 2004, da undervisningsministeriets kanonudvalg barslede med sin liste over værker og forfattere, man ville foreslå og varmt anbefale blev læst i skoleforløbet.

Og endelig – man skulle næsten tro, der var tale om en tretrinsraket – eksploderede debatten, da kulturministerens store danske kultur-kanonprojekt blev præsenteret en måneds tid ind i det nye år. Selv om debatten, medens dette skrives, midlertidigt er lagt død på grund af den krig, Jyllands-Posten har påført nationen, skal den nok genopstå. Alle gode tanker kan som bekendt slet ikke dø, for nye er spiret af deres frø....

Når det fyger om ørene på en, kan det være klogt at gå i dækning. Det tjener Modersmål-Selskabet til megen ære, at det har man ikke gjort. Tværtimod er Selskabet som bekendt gået ind i krigen ved at kanonisere 30 sange og salmer, valgt af selskabets medlemmer på samme måde som siden Berlingske bad sine læsere sammensætte en KulturKanon.

Men ikke nok med det. Man besluttede også, at årbogen for 2005 skulle have kanontanken som tema. Det er der kommet en smuk debat-bog ud af, redigeret af årbogsudvalget ved Gerda Thastum Leffers, Søs Stadil Palm og Claus Tilling med Michael Blædel som tovholder. Omslag og typografi har – og det mener jeg bogstaveligt – Kitten Fennessad æren af. Clausen Offset i Odense har ikke mindre ære af trykningen. Alt er af kvalitet. Det er en æstetisk fornøjelse at holde bogen i hånden.

Blandede bolsjer

Indholdet er, som det må være, når der er tale om en debatbog med 15 bidragydere, blandede bolsjer. Tager man de kritiske briller på, må man sige, at der er mange gentagelser, og at det kan være svært gen-

nem bogen at få et samlet overblik over den langstrakte debat. Tager man de positive på, er det imponerende, at man har fået så mange relevante personer til – uden honorar – at gribe pennen og give deres besyv med.

Brian Mikkelsens kluntede forsøg på at privatisere den store kanon for at bruge den i sin egen kulturkamp – hvad der som bekendt var ved at få hele projektet til at kæntre – er ikke omtalt. Men det var også en i hver henseende afsporing og havde ikke noget med den oprindelige litterære kanon at gøre, den der af indlysende grunde mest må interessere et modersmålselskab. I øvrigt så den store kulturkanon først lyset længe efter at redaktionen af årbogen var sluttet.

Men fraset en diskussion om den store kulturkanons indhold, er der ingen af den samlede kanondebats aspekter, der ikke behandles i årbogen. Selv om den store kulturkanon har ført til en debat om mange andre af kulturens facetter end den litterære, er der ingen af kanontankens principielle aspekter, der ikke belyses i årbogen. Det være sig elementet af tvang, som Bent Pedersbæk Hansen beskæftiger sig med, debattens nødvendighed (Jørn Lund), de manglende billeder og forholdet til folkeskolen (Jens Raahauge), grundskolen (Ingelise Moos og Karin Vilhelmsen), gymnasieskolen (Alma Birgitte Rasmussen). Christian Kock rejser spørgsmålet, om dannelse er kanon. Hans Hauge causerer elegant, vidende og provokerende som vanligt om kanontankens historie, medens Jens Smærum Sørensen, Kresten Schultz Jørgensen og Ditlev Tamm skriver hele små essays, de to sidste om henholdsvis "Fortællingens rum" og "Om global kanonitis og personlig talismani". Det er læsning for de dannede – af de dannede..

Der er som bekendt mange, der er skeptiske over for en kanon, af hvad type og hvad kaliber, den end er. De kommer også til orde. Men ikke særlig meget. Margrethe Vestager ønsker at slippe fagene og

fagligheden løs for at lade den vokse i stedet for at spænde den ind i obligatoriske lister, og Erik Berløv, f.1985, vender sig imod "en formynderstat, der ikke vil lade lærerne og eleverne styre deres undervisning selv". Foruden Margrethe Vestager er to andre damer, Anne-Marie Mai og Alma Birgitte Rasmussen, kritiske. Mai erklærer, at det ikke dur at kanonisere forfatterskaber og konstruere selve hovedsporet i dansk litteratur uden at lade sine egne meninger anfægte af andres synspunkter og fortolkninger. Ude i undervisningens hverdag er

der virkelig grund til at holde det kritiske krudt meget tørt, slutter hun. Ikke mindre militant er Alma Birgitte Rasmussen, der er gymnasielærer: Hun citerer med tilslutning en kollega: „Farvel du skønne litteratur. Kanonen er blevet et rekylgevær.“

Rekylgevær eller kanon. Der skydes fortsat med skarpt.

Lad os glæde os. „Kamp må der til, skal livet gro“ som det hedder i en højskolesang, der ikke er kanoniseret.

Livord

42 danske forfattere skriver om deres yndlingsord – Leif Davidsens er skriveredskaber.

AF INGRID CARLSEN

For en sproginteresseret er det virkelig interessant at høre om, hvordan man „overlevede“ med andre skriveredskaber end sin PC i nuværende form, egenskaber og hastighed. Og hvor vigtige sådanne redskaber er, er nøglen til hverdagens liv.

Skrive er et nøgleord i Leif Davidsens liv, og hvad skal man gøre det med, nu man har skrivekløve?

Leif Davidsen er forfatter og journalist og skriver hele tiden.

En notesbog er uundværlig, også da han begyndte at skrive digte som ung. De var skrevet i hånden og skrevet rent på rejseskrivemaskine.

Papir og pen, fyldepen og kuglepen var redskabet indtil, han blev 16 år. Han havde året før lært maskinskrivning i skolen til taktfast musik.

Han fik sit første tekstbehandlingsanlæg i 1985, hvilken var 4 min. om at printe en A4 side ud, men som dog var en imponerende opfindelse.

Han blev nok så benovet over, hvilke forbedringer der var på hver en fornyelse af sin computer – men man skal ikke forlade sig på moderne teknik, siger han, for en skønne dag begyndte den at skrive e'er og blev ved. Så var det på tide at få lagt dokumenter og filer på disketter for at bevare dem intakte.

At se hele sit forfatterliv dø for øjnene af sig, på

grund af et skriveredskab, der er brugt op, er ikke et rart syn.

Dette var aldrig sket, hvis man skrev i hånden!!

Når det moderne skriveredskab Computeren tager magten og vil selv, er det skræmmende som i en science fiction film.

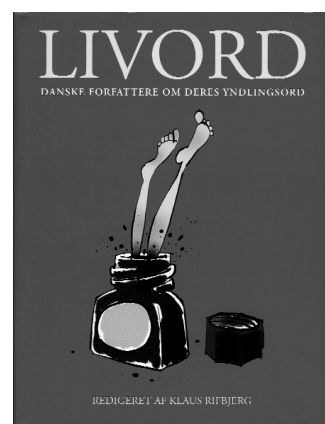
Man kan som læser og pc-bruger helt leve sig ind i situationen og føle med ham.

Det er vist på tide jeg får taget sikkerhedskopi af mine dokumenter. Sådant en følelse med den faktiske viden bag gør, at nu skal det være nu.

For et skriveredskab skal kunne bruges når jeg vil og behøver det = hele tiden!

Jo, skriveredskab er Leif Davidsens livord.

Læse bogen om livord og tænk over, hvilket livord du selv har.

Klaus Rifbjerg (red): Livord. 223 s. 249 kr. Politikens Forlag.

Bästa språket – et forslag til en sprogpolitik der snublede på målstregen

Det mener i det mindste Per-Åke Lindblom om det aktuelle forslag til en svensk sprogpolitik.

RESUMÉ VED JØRGEN CHRISTIAN WIND NIELSEN.

Naturligvis er der positive elementer i den svenske regerings forslag til sprogpolitik. Det positive er at det faktisk er første gang der fremlægges et sådant forslag, at der etableres en ny sprogmyndighed og at forslaget slår fast at svensk skal være hovedsprog i Sverige.

Men hvorfor snubler det så på målstregen? Fordi det bare ikke er nok. Værst er at svensk ikke bliver officielt sprog i Sverige. Den absurde situation vil herefter være at der findes fem officielle minoritetssprog i Sverige, at svensk er officielt sprog i Finland og i EU, men at der i Sverige ikke findes et officielt majoritetssprog.

Regeringens argumenter for at afvise svensk som officielt sprog er underlødige. Argumenter er bl.a.:

... „det er ikke uproblematisk at bestemme at svensk skal være landets officielle sprog, set i en international sammenhæng“, samt at „udgangspunktet for en svensk sprogpolitik bør være at svensk bevares som et samfundsbærende og komplet sprog i Sverige og at det forbliver et officielt sprog i EU“.

Men hvorfor påpeges det egentlig at svensk bør forblive officielt sprog i EU?

Et tredje argument er: „i den offentlige forvaltning i Sverige og i international sammenhæng findes svenskere som både har ret til og bør anvende andre sprog, eksempelvis nogle af de nationale minoritetssprog eller fremmede sprog i udenrigsforvaltningen“.

De nationale minoritetssprog er allerede lovbeskyttede, og dermed er deres anvendelse i den offentlige forvaltning sikret. På hvilken måde skulle en lov om svensk som officielt sprog forhindre anvendelsen af fremmede sprog i udenrigsforvaltningen?

Og igen:

„En bestemmelse om at de der udøver tjeneste i en virksomhed skal anvende et klart og letforståeligt svensk kan opfattes som diskriminerende mod dem der ikke har svensk som modersmål eller som af andre grunde ikke behersker svensk“.

Men kravet om et letforståeligt svensk gælder kun tekster, der er rettet til offentligheden. Der findes mange lande der har fastslået at et eller flere sprog er nationalsprog eller officielle sprog, blandt andre Finland, Norge, Frankrig og Polen. På hvilken måde skulle det udgøre et problem for disse lande?

Grunden til at regeringen ikke vil foreslå at svensk skal være officielt sprog i Sverige er formodentlig en helt anden, mener Per-Åke Lindblom. Regeringen vil ikke eller ønsker ikke at indse at svensk er truet af engelsk. Det var ophavsmændene til Mål i Mun-betænkningen ikke i tvivl om: „Det svenske sprogs stilling som komplet og samfundsbærende sprog er ikke uden trusler. Specielt engelsk har fået en stadig stærkere position, både nationalt og internationalt.“ Hovedproblemet er i virkeligheden den mere eller mindre frivillige og ubevidste overgang til engelsk. Det aktuelle forslag anlægger et rent deskriptivt syn på forholdet mellem svensk og engelsk.

Engelsksprogede uddannelsesforløb

Der bliver flere og flere engelsksprogede uddannelsesforløb, en stigende dominans af engelsksproget litteratur og stadigt flere afhandlinger på engelsk. Udviklingen fremmes af den såkaldte Bologna-proces, der indebærer at studerende fra flere end fyrrer lande frit skal kunne studere på et hvilket som helst

universitet, der er omfattet af processen. Det betyder at der vil vedblive at komme flere uddannelsesforløb på engelsk på svenske universiteter. Universitetet i Uppsala, der har gået forrest i denne proces, tilbyder omkring 25 magisteruddannelser og omkring 400 kursusforløb på engelsk. Det eneste den svenske regering ikke er i tvivl om er at endnu flere afhandlinger skal skrives på engelsk, på trods af at 78 procent af alle afhandlinger allerede bliver skrevet på engelsk nu. Engelsk som undervisningssprog er et vigtigt værktøj til at tiltrække udenlandske studerende, og et vigtigt værktøj for at svenske universiteter skal kunne hævde sig i den internationale konkurrence. Men hvis alle videregående uddannelsesinstitutioner i Sverige underviser på engelsk, er der ingen af dem der har opnået en konkurrencefordel. Og f.eks. engelske og irske universiteter vil fortsat have en konkurrencefordel i forhold til de svenske, fordi engelsk er modersmål i disse lande. Burde kvaliteten af undervisningen ikke være et vigtigere og mere langsigtet konkurrenceparameter end valget af undervisningssprog?

Man bliver nødt til at vende problemstillingen på hovedet: De svenske studerende, der ønsker undervisning på svensk, så meget faglitteratur som muligt på svensk og mulighed for at skrive deres afhandlinger på svensk må garanteres denne ret!

Udviklingen på de højere læreanstalter får også konsekvenser for svensk som et levende videnskabssprog, ligesom kløften mellem den akademiske verden og lægmand øges. Den måske vigtigste årsag til at Carl von Linné og andre svenske videnskabsmænd i 1700-tallet begyndte at skrive videnskabelige tekster på svensk i stedet for på latin var at de ønskede at mindske kløften mellem de lærde og lægmand. I dag sker den stik modsatte udvikling.

I Polen fastslår lovgivningen at det polske sprog er en grundlæggende del af den nationale identitet og kultur, især ihukommende at udenlandske kræfter gennem historien har ført kampagner mod det polske sprog med det formål at frarøve folket dets nationale identitet. I Sverige er der brug for at fastslå at svensk er officielt sprog af andre grunde. En er at rulle den engelsksproglige selvkolonisering tilbage, slutter Per-Åke Lindblom.

Et skridt frem og to tilbage

Forslaget fra Poul Erik Pedersen, Dansk Handel og Service, om konsekvent at undervise på engelsk på universiteterne vil skade mere end det gavner.

– At undervisningen på universiteterne konsekvent skal foregå på engelsk, som Poul Erik Pedersen har foreslået det, virker uigennemtænkt, siger formanden for Forbundet Kommunikation og Sprog, Birgitte Jensen.

– Flere universiteter underviser allerede på engelsk i de sammenhænge hvor det er formålstjenligt og muligt, men at brede det ud til at omfatte det meste af undervisningen er mere ideologi end sund fornuft.

Rektor Jens Oddershede fra Syddansk Universitet har da også reageret på Poul Erik Pedersens forslag, og sagt at undervisningen fortsat sker bedst på vores modersmål.

– Der er ingen tvivl om at engelsk vil fylde mere på danske arbejdspladser i fremtiden, men Poul Erik Pedersens forestilling om at man ved at modtage sin undervisning på engelsk, bliver bedre til at afkode kropssprog og forstå kulturer er forkert. Det lærer man kun ved at opholde sig i de forskellige lande og studere kulturerne.

Og Birgit Jensen slutter: – Undervisningen på universiteterne skal ruste de studerende til højeste faglige niveau. Det når man bedst på sit modersmål. Og så skal de studerende i langt højere grad end i dag rejse ud – og ikke bare til engelsktalende lande. De skal også stifte bekendtskab med andre kulturer og sprog. Poul Erik Pedersens forslag vil både skade undervisningskvaliteten og føre til domænetab der vil være til skade for udbredelsen af viden i det danske samfund. Det er ikke et korstog mod fremmedsprog, for vi skal ikke lukke os inde i vores eget lille sprogområde. Men vi skal være bevidste om hvornår vi bruger dansk og hvornår vi bruger engelsk eller andre fremmedsprog.

**Dronningen til chefredaktør Anders Thisted,
Billed-Bladet, da han modtog en orden:
Hvorfor Danmarks royale ugeblad
– det er jo engelsk.**

Mange slags dansk

AF GEORG SØNDERGAARD

Dansk er mange ting er titlen på en såre nyttig bog om sproget, en bog som alle kunne lære meget af. Den har haft stor betydning for mig både i min undervisning og i min praktiske brug af sproget.

Dansk er mange ting har været udgangspunktet for det følgende, en serie hvor vi vil se nærmere på en række hovedpunkter i forbindelse med dansk sprog. Hvad er dansk egentlig? Det kan jo ikke defineres klart og entydigt, hvad vi heller ikke har brug for til daglig. Vi kender godt de normer der ligger bag vores sproglige adfærd, men de er uhyre vanskelige at gøre rede for.

Vi kan tage et par eksempler:

1. Ung mand fundet indebrændt på afsidesliggende husmandssted.

2. Foranstående retningslinjer omfatter ikke forslag til finanslove, tillægsbevillingslove og normeringslove og love om indfødsrets meddelelse.

3. Altså, hver dag så ska jeg høre om ham den anden, om hvordan han er ik', og jeg er / det er altså lige til at blive skør i hodet af ik'.

Er det dansk? Ja, dansk er det. Men er det rigtigt dansk?

Både ja og nej. I hvert fald er alle tre typer sprog eksempler på dansk. Nr. 1 kender og forstår vi alle sammen. Men det er jo ikke grammatisk rigtigt. Nr. 2 er grammatisk rigtigt men ikke særlig let tilgængeligt. Nr. 3 derimod er ikke rigtigt dansk. Her kan tænkes alle mulige former for uregelmæssigheder og fortalelser. Til gengæld er det langt det almindeligste – med en knusende overvægt. Og den slags sprog fungerer jo fortræffeligt.

Det er eksempler på forskellige former for dansk, faktisk sprogets to vigtigste udtryksformer, det talte og det skrevne. De er tæt forbundne, og selvom det talte sprog er det primære, har skrift-sproget også betydning for det talte. Et lidt specielt eksempel nævner Jørn Lund i sidste nummer af Nyt fra Sprognet:

Vi udvikler tidligt et krops- og talesprog, og nogle år senere møder vi skriften, som vi igen lidt senere selv skal tilegne os. For mange er det en vanskelig proces, fx for de to store guldalderfigurer Bertel Thorvaldsen og H.C. Andersen. De havde begge sparsomme skolekundskaber, specielt Thorvaldsen, og de kom fra sociale miljøer, hvis talesprog havde lav prestige. Thorvaldsen fik aldrig et lykkeligt forhold til sproget. Han var ordknap og skrev nødig breve; efterhånden fik han da også råd til at få hjælp til det.

Talesprog gengivet på skrift er jo ikke ualmindeligt. Det møder vi i litteraturen, på teatret, i undervisningen osv. Der er mange forskellige måder at gengive talesprog på:

FRANK: Nu ska' jeg s'gu sige dig én ting! Det rager mig en høstblomst med dig og storesøster Selma ... Men når jeg kommer dødtræt hjem fra arbejdet så vil jeg s'gu? ha noget og spise ... Hva' har du?

eller:

Pigen: ... fordi at, for et år siden der blev min mor og far skilt – og såh, så vil' jeg bo p/ve min mor, og dem, altså min mor og far var ked af det dengang ik oss – ogeh de ku de ku overhovedet ik snakke sammen jeg har oss en lillebror og han vil' altså osse bo ved min mor ik.

I skriftlig gengivelse er der en række træk som ikke lader sig udtrykke. Omvendt kan talt sprog se fuldstændig grotesk ud på skrift, selvom det er let nok at forstå i praksis. Det afslører sig i de forskellige måder vi taler sammen på, hvad enten det er fortrolig snak, hyggesnak, formel samtale eller noget helt fjerde.

I Danmark er rigtig udtale relevant for alle. Som Erik Hansen siger et sted »gennem vor udtale røber vi, eller demonstrerer vi, hvem vi er, hvor vi kommer fra geografisk og socialt, hvordan vi bedømmer den samtalsituation vi befinder os i osv.« I forholdet mellem rigsmål og dialekt er det særlig påfaldende. Som Erik Hansen siger: »noget man glemmer at nævne ... er den almindelige danske in-

tolerance. Dialekter har i generationer været anset for komiske og primitive, man har hånet og parodieret de dialekttalende, man har nægtet dem adgang til radioen og gjort grin med de få politikere der har turdet holde ved deres dialekt«. Danskerne er uhyre sensible over for enhver form for afvigelse.

I andre lande og andre kulturer ser man stort på den slags småting. Herregud! Men i Danmark bør man tale korrekt rigsmål. Jamen, hvad er det da for noget? Det er den slags dansk som tales i toneangivende kredse i København og Nordsjælland. Eller for at være mere præcis: den måde det danske sprog udtales på i sådanne sammenhænge.

Skriftsprog

Den anden hovedform er skriftsproget. Hvad det

skrevne sprog har betydet i menneskehedens historie skal vi ikke ofre mange ord på her.

Det danske skriftsprog har udviklet sig langsomt – i skyggen af latin og tysk skriftsprog, men med Holbergs komedier i 1720'erne blev grunden lagt til den danske litteratur der gør dansk til et af 100 store sprog i verden.

Når vi taler om sproget hos en forfatter eller lyriker, er det jo i regelen sprogbrugen vi tænker på. I alle tilfælde er det samme sprog de bruger nemlig dansk, men de bruger det på hver sin måde, og det er netop det der er det spændende.

Erik Hansen og H.I Steensig: Dansk er mange ting. Sprog og tekst. Gjellerups Forlag 1968

Sprog på hælene

Den første reaktion på mødet med et udtryk som „fremme i skoene“ er behovet for at krumme tær.

Det er et af de kække udtryk, der har mast sig på i det nye årtusind som afløsning af 80'ernes og 90'ernes ligeledes uspiselige „på forkant med“. Ondt avler ondt, og ondt gør det på sproget, når de hurtige klichéfolk har været på weekendseminar og akkompagneret plancherne med sætninger, der havde klædt makulatoren, men i stedet finder vej ned i ringmapperne til repetition om mandagen. Man er vel med.

Fremme i skoene! Lyder det progressivt, vågent, velorienteret? Det mener de i marketingafdelingen. Andre kan mene, at der lagt op til at få ondt i tåen. Men for folk med et resultatorienteret fokus gælder det om at være fremme i skoene. Det er ikke sådan, når konceptet rammer det udvalgte segment.

Forløberen var som sagt „på forkant med“, som modsat sin afløser er en metafor hentet fra engelsk, hvor man er „on the edge on someone“, altså på kanten i forhold til en anden, det vil sige forrest eller foran. Amerikanerne lagde trumf på med „the cutting edge“, at befinde sig på knivens skarpe æg i forhold til omgivelserne. Så kunne man ikke være mere på forkant. Nu har vendingen slidt æggen sløv

i de toneangivende kredse, og afløseren går sit sproglige mismod i møde det næste årti. Hvis man vil være på forkant, skal man være fremme i skoene. Og endnu en gang er det gådefuldt, at selv mennesker med forstand og sprogøre er villige til at suspendere den kritiske sans og uden videre fakturere deres ordforråd i en marketingafdeling.

Udtrykket er slapt, men måske ikke så forvrøvlet som en anden vending, der hovedsagelig høres i politikerkredse: „Slå eller trække en streg i sandet“. Hvis en politiker slår en streg i sandet, er det ganske vist, at han selv mener at have truffet en stor afgørelse og markeret en iøjnefaldende drejning. Den gik hertil og ikke længere. Der er udvist handlekraft.

Nu er der som bekendt ikke meget, der hurtigere udviskes end netop streger i sandet. Billedet, der burde udtrykke den forgæves markering, er i øjeblikkets sprogbrug blevet billedet på den effektive beslutning. Vist nok lanceret helt uden ironi. Men det er ikke tilfældigt, at udtrykket „streg i sandet“ fra gammel tid er kendt i journalistikken, hvor det om meningsfyldte artikler, der skulle skabe røre, men passerer ubemærket hen, resigneret hedder, at de er skrevet i sand.

Nogle kender fornemmelsen.

Generalforsamling 2006

**Mandag den 15. maj kl. 17-19 i Byggeriets Hus,
Godthåbsvej 33, Frederiksberg**

Der indkaldes til ordinær generalforsamling med følgende dagsorden:

1. Valg af dirigent,
2. Bestyrelsens beretning,
3. Aflæggelse af revideret årsregnskab,
4. Fastsættelse af kontingent for det flg. kalenderår,
5. Indkomne forslag,
6. Valg af bestyrelsesmedlemmer og suppleanter og
7. Eventuelt

Forslag, der ønskes behandlet på generalforsamlingen, må være kommet frem til formanden senest den 1. maj.

Efter generalforsamlingen vil Arne J. Hermann fortælle historien om Byggeriets Hus og dets omgivelser, bl.a. De Classenske Boliger fra 1860'erne, „Svømmehalskvarteret“ fra 1930'erne og „Trælast-Simonsens“ skyskraberhuse fra 1940'erne. Hertil kommer en enkelt litterær ekskurs samt oplevelser med Modersmål-Selskabet gennem 25 år

Der serveres en forfriskning

**Alle interesserede er velkomne, også selv om de ikke
er medlemmer af Modersmål-Selskabet**

Rettelse

Årvågne læsere, heriblandt Søren Clemmensen, har påtalt en fejl i forrige nummers underrubrik til interviewet med Jørn Lund. Der stod : „ ... siger Jørn Lund i dette interview i anledning af hans nye bog.“ Det skal selvfølgelig være *sin* nye bog, da stedordet

viser tilbage til grundledet i sætningen. Den ansvarlige er sendt på kursus, og mens vi er på bodsvandring: Skønt Allan Karkers kapacitet er stor og hans bog mangfoldig, er den korrekte titel „Dansk i tusind år“ og ikke, som der stod, „Danmark i tusind år“.